

КОМОТНА ОДГОВОРНОСТ ТИБОРА ВАРАДИЈА

Тибор Варади, *Пуџ у јуче*, превео Арпад Вицко, Академска књига, Нови Сад 2017

Отворимо одмах карте. Као што Тибор Варади, на крају књиге *Пуџ у јуче* тражи истину једног случаја, тако ћу и ја у овом тексту тражити истину једне неодигране партије таблића... Признаћете да књижевна критика то до сада није тражила.

Али, кренимо каквим-таквим редом. Призива ова Варадијева књига књигу Иване Стефановић *Привајна љрича*. Обе књиге имају у свом темељу нешто што је „породични архив”, и око тог архива плету причу. Али док је Ивана Стефановић имала чвршћу нит (дрвени сандук пун докумената; претежно писама), Тибор Варади је комотнији. Не само што из адвокатских досијеа својих претходника, може да бира занимљиве досијее (ништа га не обавезује да их све обухвати) већ има и већу слободу – не држи се само породице. Премешта се из прошлости у садашњост, кад купује доњи веш зна и да оде у будућност, понекад му се „омакне” и понека хипотеза, пребацује се из државе у државу; понекад се те државне

границе и саме померају... Поменуо сам да је Варади комотан. Но, уз ту комотност ишла би и реч одговорност. Дакле, комотан је у својој слободи да пише – привидно о чему хоће; а с друге стране одговоран је према причи коју је почео. И када се сели из досијеа у досије – нису то произвољна лутања, већ тражење паралела између различитих судбина – не би ли се дошло до онога о чему не постоји писани траг. (А као коректор му служи дедин дневник.)

Притом Варади исписује и својеврсну аутобиографију. Наравно, одмах нам на ум падају две различите аутобиографије. (Различите по типу јунака.) Прва је аутобиографија Борислава Михајловића Михиза – у којој је главни јунак најлепши, најпапетнији, најдуховитији, најхрабрији... а друга је аутобиографија Александра Тишме *Sečaj se većkrat na Vali*, са главним јунаком који је негативан и који отуда мисли да може да ради оно што је негативним јунацима дозвољено... Не знам да ли је паметно рећи да је Варадијева аутобиографија дискретно написана: али има Варади оно што се зове *мера* – а што ХХИ век нема (иако је ове године постао, барем код нас, пунолетан)... Та мера се најпре односи на *свесџ* о ономе шта је *јавно*, а шта је *јривајно*... (То је побегло овом веку.) Даље, има код Варадија неке лепе аутоироније, попут аутоироније Доситеја Обрадовића. Има и неке лепе незлобивости попут Доситејеве... Но, да не буде да се китим туђим перјем – на тај аутобиографски слој указао је већ Миљенко Јерговић у рецензији, чији део читамо на корицама ове књиге.

И кад смо већ поменули перје, пребацићемо се, преко гушчијег перја, на први текст у овој књизи. (Узгред, чини ми се да је у духу српског језика довољно рећи само *јерје*. Ово *јушчије* ми је сувишно. Али, нисам сигуран).

Ово да „нисам сигуран” као да је у мом тексту написао сам Варади. Јер, Варади пушта читаоца у своју књижевну радионицу. Пита се, понекад, заједно са читаоцима, да ли је неку реченицу у право време ставио на право место.

Но, вратимо се перју. Из Баната у Мађарску, током Другог светског рата, јунак прве приче преноси перје, и за добијени новац купује оно што му је потребно, али и оно што може препродати. (Узгред, још једном смо се уверили да проституција није најстарији занат, већ трговина.) И ту Варади отвара читав низ питања – поред тог света који је отворио и који је имао другачије вредности од нашег света. Јер, кад после Другог светског рата наш шверцер (неће Варади употребити реч шверцер – има поштовања за голо преживљавање) опет направи неки прекршај – то што је током рата био осуђиван – биће *јајриоџизам*. (Варади често у рукама није имао пресуду – отуда су јунаци, пред нама, невини.) Ако има горчине у Варадијевом писању, онда је та горчина упућена историји која меље малог човека. (Мада ми све што напишем о овој књизи звучи као опште место.)

Оно по чему је ова књига истински другачија је простор за који се изборио Тибор Варади. Простор дигресије, који понекад може да збуни, али простор који је, чини ми се, Варади освојио и уступио и књижевној критици. (Барем када је приказ ове књиге у питању.) Дигресија од основног текста – из адвокатског досијеа – увек је смислена и редовно занимљива. Поводом сукоба сустанара у заједничком дворишту, на пример, ево и највеће екскурзије, Варади ће замислити Хилари Клинтон и Доналда Трамп као сустанаре, који користе заједничко двориште и који користе заједнички WC. (Или сам ово са WC-ом ја додао? Не проверавам. Нема везе, ионако ће се заједнички WC још појављивати у овом тексту).

Рекао сам да ова књига ослобађа и критичара. (Лако сам преузео комотност!) И отуда ће се у овом критичком тексту наћи и отета крава моје бабе, али и баба из комшилука... Баба из комшилука је бистре памети; све функционише – само да јој није гусака из прошлости... У доба када су се некад гуске враћале са паше, чека их, и мучи се са оним једним јатом гусака, које је још остало у улици... (Узгред, каже ми њен син – немају гуске више од двадесет година.)

Баба из комшилука је у овом тексту из најмање два разлога. Први разлог је повезан са државним питањима и оним о чему је Варади писао у већем делу књиге. Загледала се у родном месту у једног момка. (И бабе су некад биле девојке.) Отац ју је тада одвео у двориште и показао грану дуда на којој ће она висити и грану на којој ће он висити – буде ли је још једном видео са тим момком. Имао је тај момак још четворицу браће. Ниједан се није оженио из родног села. (Узгред, није се знало који је од којег лепши.) Питате се, сигурно, какве то има везе са Варадијевом књигом. Па отац те петорице момака био је онај који је бринуо о обавезном вишку! Анализирао је, на свој специфичан начин, ведром иронијом, Варади ту магичну и трагичну синтагму *обавезни вишак*; али очито да не може да нам пише о начину на који је тај обавезни вишак узиман – јер о томе писаних трагова једва да има! (И вратимо се још једном Доситеју Обрадовићу и његовој аутобиографији. Писао је Милорад Павић о прећуткивањима Доситеја Обрадовића... Другачија су, али се осећају и прећуткивања Тибора Варадија).

Сада смо већ на терену политике. Посегнуће Варади за дефиницијом политике из пера Пола Валерија. А по Валерију „политика је такав занат који спречава људе да се умешају у нешто што се баш њих тиче”. (Добро је да сам, у овом тексту, трговину и проституцију као старије занате, на време одвојио од политике.) Често сам имао прилику да чујем како није важно ко је на власти, већ како контролисати ту власт. Међутим, то је празна прича. Цитирао нам је Варади и Конфучија, који би, да је на власти, вратио речима њихово значење.

И сада долазимо до онога како се ово *данас* огледа у ономе *јуче!*

Која је разлика између *обавезног вишка*, који је држави требало предати после Другог светског рата и *солидарног њореза* у XXI веку? Побегло је један (будући) клијент породице Варади у Мађарску из ФНРЈ, јер није имао да да прописани обавезни вишак. После се вратио и признао недело. Признао је да није имао толико пшенице да да колико су му прописали. Признао је да није родило. И сада уводим у текст и моју баба Марију. Предала је сву пшеницу коју је пожњела, али пошто то није било довољно, одвели су је у затвор! Била је назаренка и онда су се „верни” укључили у читаву причу. Нашли су решење, мимо њене воље – желела је баба Марија да остане у затвору – продали су краву и намирили обавезни вишак. (Не пишем да је крава била једина, иако је била; и не откривам да је најстарији мушки члан у породици био 1930. годиште; не пишем то, да не клизем у патетику.) Једном речју: обавезни вишак је био – узети им и оно што немају.

И вратимо се у наш век. Шта значи реч *солидарности*? Да ли је солидарност лична одлука или о солидарности стиже наређење? Тек, ситуација је иста. Поново људима узимају оно што немају – обавезни вишак! Јер, тај новац су им банке већ узеле. (А неко је само узео значење речи-ма, да не заборавимо Конфучија.) Како се нико није умислио хладном водом и запитао како можемо говорити о било каквом порезу на зараде ако пре тога нисмо урадили социјалне карте... Зар је већа зарада човека који има незапослену жену и двоје пунолетне деце, и 61.000 динара месечно, од човека који живи сам и има 59.000 динара, на пример. Један од министара је признао да је социјалне карте јако тешко урадити. Признао је недело. Признао је да није родило.

Ето куда ме је одвела слобода у тексту за коју се изборио Варади. Али, контролишем се и не коментаришем тзв. водарину, односно одводњавање...

Поменуо сам банке. Помиње их и Варади. Помиње ту новоустројену *нејосредности* у опхођењу са клијентима. На идентификационим картицама банкарских службеника пишу само лична имена; као да смо са њима ишли у разред... (Али кад дође до првог проблема, кад их позовемо, онда нам се јаве аутомати, са којима нисмо ишли у исти разред.) А покушајте да угасите рачун у банци. Гасио сам рачун покојног оца – као да сам гасио пожар...

Отворио је Варади две велике теме у књизи *Пути у јуче*. Прва је голо преживљавање, а друга је питање части... (Читаво једно поглавље посвећено је двобојима због увреде части.) Међутим, када прави дигресије и кад долази у овај наш век, онда му је најчешће у првом плану голо преживљавање. Да ли је ико рекао да је техника толико напредовала да ћемо радну недељу скратити за један дан, а радно време на пет сати? Не каже то ни Варади. Али Варади нам прича причу о радном времену које не дозвољава људима одлазак у тоалет за време радног времена! У Америци,

у некој фирми, дозвољен је одлазак у WC чак два пута – али недељно! (Не знам да ли човек може да уштеди одласке у тоалет и да их на крају године потроши у једном месецу?)

Долазимо и до црвених трака које касирке, у трговинском ланцу Теско, носе око руке оних дана када имају, што би бабе рекле, „на себе”. (Црвене траке су као бон за одлазак у тоалет.) И сада већ искрено и дубоко забринут за судбину трговинског ланца Теско, предлажем нове и важније траке. Зар није боље да касирке носе наранџасте траке у оним данима кад су у ПМС? Тада су најмање љубазне и те траке би имале вишеструку улогу: прво, правдале би нељубазност; а друго, имале би и симболично значење. Зар мешавина жутих трака, које су носили Јевреји током Другог светског рата, и црвених трака, које већ носе касирке, не дају наранџасту боју? И коначно, као кључни аргумент – и опасност од невремена је обележена наранџастим метеоупозорењем...

(Можда је решење да се у Теску запошљавају само бабе – тада би траке постале сувишне. Ако је уопште остало баба ван овог мог текста.)

Има Варади леп осећај за анегдотско. И те анегдоте богате ову књигу. То су они делови књиге који се читају гласно. Ту је човек који је забринут за судбину аутоиндустрије: пита се где ће се наћи толико шофера... Ту је и ћерка која не може да издржи темпо који јој је наметнула мајка. („Пусти ме, мама, ја сам већ једна стара жена.”) Нећемо прескочити ни човека који кад бира собара, пита и за број ципела. (Неко мора разгазати нове ципеле.) Шта рећи о мајци и три ћерке које би да добију потврду да су Чехиње – а суд их, поштено: два према два – прогласи Мађарицама и Немицама. Била би анегдота и синтагма *привредни развој* да нас прича о привредном развоју не враћа назад у политику. Постоји ту и Тоша, који је закаснио на јучерашњи воз. Мада је непревазиђено одређивање адресе из 1937. године. Бака Тибора Варадија, бака са очеве стране, Мета Варади, живела је, по адреси са личне карте: *овде!* Показује нам ова Варадијева књига, још једном, да литература не може да измисли оно што може живот! Анегдота је и када се јунацима ове књиге пије виски, па се узима боља временска зона... (Она зона која им у том тренутку више одговара.)

А, да. Проверавао сам оно што Варади пише. Једноставно, збунила ме је 1942. година и улица која се те године помиње. Варадијевом оцу, током рата, стиже пошта у Бечкерек – у улицу Уроша Предића! (А Урош Предић је био жив до 1953. године.) Међутим, није Варади погрешио – јер, Урош Предић је у Бечкереку добио улицу још 1930. године!

Убрзавам лагано овај текст. Сводим рачуне са књигом. Признајем шта сам све пропустио. Нисам се ни дотакао Варадијеве каријере стонотенисера, чија је највећа снага у стоном тенису била – знање француског језика. Издвајам ту епизоду са путовањем у топлом возу и топљењем путера – јер је трговина, када смо се најмање надали – још једном победила.

А да и не говорим о томе како је продаван Месингер... Нисам, наравно, писао ни о детаљима који иду у прилог писцу: кад не може да прочита нечији рукопис, Варади тај улазак у туђи рукопис пореди са познавањем распореда намештаја у соби... (Заборавих и на двобоје на Гренланду!) И нисам успео да још једном убацим у текст Доситеја Обрадовића са оном чистом иронијом – кад после знања толико језика – тобоже озбиљно примети како у Енглеској чак и мала деца говоре енглески. Ту иронију сам желео да поредим са Варадијевом светлом иронијом.

Убрзавам лагано јер журићу ка тој обећаној партији таблица.

Враћамо се оној баби коју смо оставили да чека јато гусака. Плаши се Варади, осећа се та зебња између редова, какво ће непостојеће јато гусака једном чекати са паше... Налази разлоге за то да ће то јато доћи по њега касније... Набраја нам шта је све добро у тој борби против Алцхајмера... (Помиње као предност и то што има више живота.) Знамо и да су карте добре за менталну кондицију...

Било би лепо одиграти партију таблица са Варадијем. Играли бисмо у тишини, на тераси; и псовали бисмо у себи, сваки на свом језику, карту кад стане, не противника... И сада коначно долазимо до стварности партије таблица. Стварност би да зна ко је победник. И ту подсећам на правила XXI века, за која претпостављам да Варади не зна, јер није све време у земљи.

Дакле, ако ја у првој партији имам једну пуну карту, а Варади двадесет и четири – онда је Варади повео. Али ако ја у другој партији имам две пуне карте, а Варади само двадесет и три пуне карте – ја сам победник! (Увек се рачуна последња партија!) Пре него што Варади посегне за књигама из међународног права, и сличним примерима из адвокатских досијеа, морам му објаснити снагу процента. (Зар нас проценти не воде у Варадијеву омиљену тему – будућност?)

Значи, ја сам победник јер имам сто посто више пуних карата него у првој партији, а Варади је пао за неколико процената...

Мада, да се вратимо још једном оном највреднијем у овој књизи, светлој иронији Тибора Варадија, победник се може и лакше одредити! Победник је онај који се први сети да да – часну официрску и партијску реч – да је победник!

Др Миливој С. НЕНИН
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српску књижевност
neninlok@yahoo.com